

ANTONÍN BARTONĚK, *Chrétomatie starořeckých nářečnických napsíů*. Brno: Masarykova univerzita 2011. 253 s.

Nová publikace nejvýznamnějšího českého odborníka na řecké dialekty, Antonína Bartoňka, se tentokrát zaměřuje na epichórické dialekty, a to jak na jejich popisy, tak zejména na konkrétní napsné doklady a jejich jazykový rozbor. Jak sám Bartoněk uvádí v předmluvě i jinde (s. 5, 21), inspiroval se vynikající, i když poněkud starší publikací Buckovou (*Greek Dialects*, Chicago 1955), o jejichž kvalitách svědčí mj. i to, že neustále vycházejí její další reprinty.

Je ovšem třeba říci, že právě tyto starší publikace přinášejí mnohdy materiál a texty v takové šíři a hloubce, která moderním, skvěle sestaveným a jinak velmi užitečným a instruktivním pojednáním často chybí. Příkladem může být vynikající práce S. COLVINA (*A Historical Greek Reader*, Oxford 2007) s dokonale fungujícími vnitřními odkazy, která představuje skvělou pomůcku pro studenty i díky kvalitním jazykovým komentářům k jednotlivým napsům, ale nejde do patřičné hloubky, zejm. v oblasti literárních dialektů (v Bartoňkově bibliografickém přehledu tato kniha chybí). Jako další chrétomatie obdobného zaměření cituje Bartoněk práci I. M. EGEY (*Documenta selecta ad historiam linguae Graecae inlustrandam*, Salamanca 1988; 93 napsných a 31 literárních textů) a L. BOTTINA (*Testi greci dialettali*, Padova 2000; 60 napsů). Bartoněk se zmiňuje i o dvojsvazkové práci *Ancient Greek Dialects*, která se připravuje na Aristotelově univerzitě v Soluni pod vedením Chr. TZITZILISE, G. PAPANASTASIOU a A. BARTOŇKA.

První kapitola (9-18) recenzované knihy představuje stručné uvedení do problematiky řeckých písem a řeckých dialektů epichórických i literárních, s odkazem na podrobnější pojednání např. v Bartoňkově nedávné práci *Dialekty klasické řečtiny* (Brno 2009). Přestože skutečnosti popisované v této kapitole jsou známe již z dřívějších Bartoňkových publikací, tvoří tato kapitola nezbytný odrazový můstek pro další výklady.

Další kapitoly jsou věnovány jednotlivým nářečnickým skupinám a jednotlivým dialektům a vyznačují se obdobnou strukturou: (a) stručná obecná charakteristika nářečnické skupiny, (b) vyčíslení hlavních nářečnických rysů celé skupiny, (c) rysy společné jen některým členům skupiny, (d) vnější skutečnosti týkající se jednoho dialektu z dané nářečnické skupiny, (e) jazykové rysy daného dialektu společné s jinými dialekty, (f) specifické rysy daného dialektu, včetně případných přesahů do blízkých dialektů, (g) napsné doklady. S výjimkou mykénštiny, k níž Bartoněk čerpá materiál ze své starší práce *Písmo a jazyk mykénštiny* (Brno 2007), se napsy a jejich rozborů objevují

v českém prostředí poprvé, podobně jako jazykové charakteristiky dialektů; v *Dialektech klasické řečtiny* jsou totiž nářeční rysy podány velmi stručně, na pouhých čtyřech stranách (s. 197-200).

Nápisné doklady jsou pro lepší orientaci číslovány a každý z nich je uveden záhlavím, obsahujícím dataci a lokalitu nálezu, popis nápisu (např. „dekret o návratu vyhnanců“) a bibliografické údaje o tom, kde byl nápis publikován, přičemž základní zdroj je označen symbolem knihy. Následuje text nápisu s úplným překladem do češtiny, stručnější či obsáhlejší poznámka zasazující nápis do historického kontextu a jazyková vysvětlení obtížných, neobvyklých či nářečně charakteristických slov a konstrukcí, často s poukazem na standardní attický tvar či konstrukci. To umožňuje číst kterýkoli nápis bez předcházejícího náročného studia nářečních rysů daného dialektu. Ilustrační nápisné doklady ke každému nápisu jsou mnohem bohatší (173 jednotek) než v jiných pracích, o nichž jsme se zmínili.

Bartoňkův výklad začíná nezvykle, ale z dobrých důvodů skupinou iónsko-attickou (s. 18-50), následuje pojednání o skupině arkado-kyperské (s. 51-83), do níž je zařazena i pamfýlština a – proti zvyklostem – i mykénština, již z chronologických důvodů výklady o dialektech obvykle začínají (COLVIN 2007; BARTONĚK 2009; G. HORROCKS, *Greek: A history of the language and its speakers*. Oxford 2010). Po aiolské skupině (s. 85-122) následuje velmi podrobné pojednání o západorečeckých dialektech v širším slova smyslu (s. 123-220), jež zahrnuje konzervativní skupinu *Doris severior*, inovující *Doris mitior* (sarónské dialekty a dialekty severozápadní) a částečně inovující *Doris media*. K severozápadním dialektům je poněkud nezvykle připojena i makedonština, již většina současných indoevropeistů vzhledem k nedostatku dokladů spíše neřadí k řeckým dialektům (HORROCKS 2010, s. 79-80). Publikace neobsahuje nápisy v *koiné*, neboť ta nepatří k dialektům klasické řečtiny.

Popis iónsko-attických dialektů nezahrnuje společnou charakteristiku celé skupiny, ale začíná rovnou attičtinou a vyčíslením jejích základních rysů (částečně i rysů společných s iónštinou) ve srovnání s rysy jiných dialektů. Vzhledem k tomu, že výuka klasické řečtiny byla a je založena především na attičtině, je pochopitelné, že charakteristika dalších dialektů je podávána právě ve vztahu k attičtině. Zařazení mykénštiny a arkado-kyperštiny do jedné skupiny vysvětluje Bartoněk tím, že již v pol. 2. tis. př. Kr. se stará řečtina rozčlenila jednak v inovační jižní (východní) nářečí (a) „staroachájská“, tj. mykénštinu (2. tis. př. Kr.) a arkado-kyperštinu, a (b) iónsko-attická, a jednak v konzervativnějších dialektu severní (západní): (c) aiolská a (d) západorečecká (dórská v širším slova smyslu). Určitý stupeň příbuznosti mezi mykénštinou a arkado-kyperskými dialekty je *opinio communis*, ale řazení obou nářečí – *de facto* oprávněné – do jedné skupiny je Bartoňkovo *novum*.

Čtenář by možná uvítal souhrnnou informaci o nápisích, např. o hlavních sbírkách nápisů a jejich dělení, nebo alespoň bližší vysvětlení ke sbírkám, s nimiž Bartoněk pracuje a jež cituje v záhlavích nápisů. Vzhledem k tomu, že jde o nápisné doklady, mohla být podána základní informace nejen o typech alfabet (viz s.12), ale i o způsobech zápisu textů (*scriptio continua*, levoběžný a pravoběžný zápis a s tím související dvojí podoba písma, neexistence minuskule). Vysvětlení o psaní délek (s. 19) mohlo být formulováno přesněji: vodorovnou čárkou se délky označují pouze v prepisech, nikoliv v samotných nápisích, jak také ukazují fotografie a faksimile na s. 22 i jinde. Specifický grafém pro *h-* (s. 18) se používal ve starších nápisích; drsný přídech jako označení pro /h/ v nepsilotických dialekttech se objevuje jen v prepisech nápisů, ne však na nápisích samotných. Od věci by nebyla ani zmínka o některých sbírkách nápisů na internetu.

V závěru knihy autor umístil krátkou obrazovou přílohu (s. 220-224), seznam tabulek a obrázků v textu (s. 225-226), seznam zkratk, anglicky psanou rekapitulaci charakterizace jednotlivých nářečních skupin (s. 229-236) a konečně bohatý, abecedně řazený soupis bibliografie (s. 237-253). Podobně jako v předcházejících pracích A. Bartoňka je absence jakýchkoli rejstříků kompenzována podrobným obsahem.

Publikace A. Bartoňka přináší materiál v českém prostředí dosud nepublikovaný a představuje velmi kvalitní pomůcku pro výuku na vysokých školách i vítaný zdroj poučení pro případné zájemce. Jde o knihu napsanou s vysokou profesionalitou a znalostí věci, která zaplní jednu z posledních mezer v český psaných publikacích o řeckém jazyce.

Dagmar Muchnová (Praha)

MARTIN BORÝSEK – JANA DAŇHELOVÁ – VIKTOR HRUŠKA – BOŘIVOJ MAREK – JAN MORÁVEK – MARTINA VANÍKOVÁ – EVA ZEŽULKOVÁ, *Rosaciola/Liber discipuli, Rosaciola/Liber magistri*. Praha: Scriptorium 2012. 66 + 64 s.

LVPA – volné divadelní sdružení studentů a mladých absolventů oboru latina z pražské Filozofické fakulty – je od okamžiku zrodu v adventním čase roku 2006 stvořením tak energickým, že už jen sledovat důležitější projevy jeho bohatého života je krajně obtížné. Původní plán volně propojovat známá pohádková témata s antickým světem v příležitostně inscenovaných di-

vadelních představeních v latině (*Rubra Cuculla, Aureola, De casula ex crustulis curvatis extracta, Rosaciola, Romula sive Pentameron Romanum*) se postupně značně rozrostl. Lupa začala své hry zaznamenávat na DVD a v poslední době se stále více zaměřuje i na jejich poučené verze filmové (naposledy v roce 2012 velice zdařilá *Casula ex crustulis extracta*). Hyperaktivní Vlčice informuje o svých rozmanitých aktivitách a plánech na vlastních internetových stránkách (www.lvpanostranet.net), „Liber faciei“ pak zachycuje vlídnou tvář šelmy ve virtuálním světě společenských sítí.

Originalita, vtip, nadhled, hravost a spontaneita, jež charakterizují veškerou dosavadní tvorbu spolku, vstupují i do projektu multimediálního pomocníka při výuce latiny *Rosaciola*, podpořeného grantem Fondu rozvoje vysokých škol. Sadu tvoří film na DVD *Rosaciola* s podtitulem *Omnia vincit Amor*, vybavený latinskými, českými, německými a anglickými podtitulky, cvičebnice pro studenty *Liber discipuli*, příručka pro učitele *Liber magistri* a archiv obrázků a textů k jednotlivým kapitolám, dostupný na internetových stránkách sdružení. Filmová podoba pohádky se opírá o stejnojmennou divadelní úpravu Bořivoje Marka, který byl i autorem scénáře k filmu. Růženčino vyprávění přeneslo diváky na ostrov Rhodos, a to v první části filmu do první poloviny 1. stol. před Kr., ve druhé pak do období vlády císaře Caliguly, kdy *Rosaciola* probouzí z tvrdého spánku právě po sto letech sladkým římským polibkem pohádkový *Princeps splendens*. Snímek je rozdělen do kapitol, které odpovídají jednotlivým oddílům v cvičebnici i příručce. Milovníci pohádek, latiny, restituované výslovnosti, antiky a netuctové kinematografie jej však pochopitelně mohou vychutnat i samostatně, zcela nezávisle na obou zmíněných sešitech.

Učební pomůcka nechce vést studenta latinskou gramatikou krok po kroku od skloňování *femina* až k souslednosti časové, či ho provázet alespoň na jedné, přesně vymezené části této cesty. Vzhledem k provázanosti tištěné *Rosacioly* s filmem, který s vývojem jazyka od jednoduchých formulací ke komplikovanějším formám nepočítá, by to ani nebylo možné. Jejím cílem je nabídnout studentům a učitelům přitažlivý studijní materiál k oživení latinských hodin, který by je dokázal obohatit o rozměr mluveného slova, jenž v tradiční škole žel stále chybí buď zcela, nebo živoří na okraji a který by zájemce prostřednictvím anticky „aktualizovaného“ pohádkového vyprávění vtipně a hravě uváděl do reálií, kultury a mytologie starověku. Růženka pochopitelně předpokládá alespoň základní jazykovou průpravu. Bez ní by musel být filmový i knižní příběh neúměrně zpomalován komentáři ze strany učitele.

Autoři sice předpokládanou úroveň znalostí latiny nespécifikují, zkušený učitel však vhodný okamžik, kdy má již odhalit Rosacioliny půvaby, jistě odhadne sám. Nejspíš to při obvyklé dvouhodinové gymnaziální dotaci bude buď v průběhu, nebo na konci druhého ročníku. Ze všeho nejvíc ho patrně při práci potrápí nedostatek času. Ten totiž inteligentní hra tvůrců s žákem i jejich učitelem vyžaduje v míře vrchovaté. Proto by bylo velmi vhodné seznámit studenty s Růženkou zevrubněji i v seminářích či volitelných předmětech navazujících na základní, na gymnáziích obvykle dvouletý latinský kurz.

Cvičebnice *Liber discipuli* se (podobně jako příručka *Liber magistri* a film) dělí do čtrnácti kapitol. Každá z nich, např. RHODOS GEMMA GRAECIAE, NON VITAE, SED SCHOLAE, OSCULUM ROMANUM, obsahuje cvičení: A-EXERCITATIONES, slovní zásobu k textu: B-INDEX VERBORUM a rozšiřující oddíl o antice, především o reáliích: C-DE VITA ET MORIBUS a mytologii: C-DE DIIS ET HEROIBUS. Cvičení jsou zaměřena hlavně na porozumění mluvené latině (x.1. *Audi fabulam et verbum aptum adde*, x.2. *Verumne an falsum?*), na překlad do latiny (v oddílu *Redde Latine* – jde o věty vybrané z textu, či text zjednodušeně parafrázující) a na další úkoly spojené s textem a jeho obsahem (např. *Syllabas longas designa et lege versus modo metrico* v kapitole, v níž bohyně o Růženčině osudu věští v elegickém distichu, nikoliv v obvyklém hexametru). Součástí cvičení je u studentů oblíbená křížovka (*Scribe verba Latina in quadra depicta*), časová osa (*Axis temporum*), do níž lze vedle dívččina narození postupně zaznamenávat i další životopisné a historické události, a otázky k úvaze (*Ad deliberandum*), např. ona nápaditě imitující typ někdejších učebnicových dotazů: „Co víte o sociálním postavení Růženky?“

Slovníček obsahuje veškerou (novou) slovní zásobu k dané kapitole, jména a slovesa jsou uváděna v kompletních slovníkových tvarech. V celé cvičebnici, tedy nejen ve slovníčku a v závěrečném rejstříku, se důsledně vyznačují dlouhé samohlásky, což je zvlášť užitečné vzhledem k očekávanému aktivnímu přístupu žáků.

Poslední oddíl, který, jak autoři sami uvádějí, vznikl i s využitím kvalitních dostupných zdrojů (*SLS, SAK, EA, ŘMA, Moudrost věků*), vyniká dnes již neobvyklým zájmem o latinskou (řeckou) terminologii k jednotlivým oblastem (např. v oddílu Škola, výuka jsou to výrazy: *ludus litterarius, magister ludi, litterator, cathedra, tabula cerata, stilus, calamus, grammaticus, declamatio, suasoriae a controversiae*), schopností literární či mytologická témata aktualizovat postřehy z oblasti filmu (např. *The 300 Spartans*), komiksu (Frank Miller) a moderní literatury (Catullus v Nabokovově *Lolitě* či v *Rocích* Virginie Woolfové) a v neposlední řadě mimořádně šťastným výbě-

rem, rozsahem a kvalitou obrazového materiálu! Zde si ovšem vedle autorů zaslouží zvláštního uznání i vydavatel díla nakladatelství SCRIPTORIUM.

Liber magistri není striktně vzato jen učitelskou příručkou. Neslouží totiž jen pedagogovi, ale ocení ji jistě i pokročilejší student, zejména ten, kdo ke studiu Růženky přistupuje samostatně. Kapitoly příručky obsahují následující oddíly: I. Text a gramatický komentář, II. Literární aluze, historicko-faktické poznámky, III. Klíč ke cvičením a IV. Historické reálie. Zatímco text jednotlivých kapitol v příručce si lze pohodlně stáhnout z internetového archivu, podrobný komentář k němu je k dispozici právě jen zde. Poučeně se v něm vysvětlují z hlediska užití a překladu komplikovanější výrazy, rozebírají se slovesné tvary a slovesné konstrukce, zejména s konjunktivy, a příležitostně se pojednává o funkcích latinských pádů či o odlišnostech některých vazeb latinských sloves oproti češtině. Přesvědčivě působí (vii, str. 15) vystižení rozdílu mezi spíše statickým (římským) a spíše dynamickým (českým) pojetím děje u slovesa *ponere* (*in pavimento*, ale *na podlahu*). Vážného zájemce o latinu nesporně zaujmou i odkazy k autorům (převážně klasickým) a k místům z nich, která jsou v pohádce citována či parafrázována. Ze způsobu, jakým se zde s nimi pracuje, pak lépe pochopí, že kvalitní novolatinské texty netvoří překladáč, ale vnímavý znalec latinského jazyka a literatury, jenž do nich citlivě vplétá obraty a spojení svých klasiků, a že kalků typu povelu *ad pedem* či *domini dominaeque* se v nich užívá stejně vzácně, jak vzácně se – vyjádřeno obrazem blízkým poetice Lupy – v každém z filmů společenství vynořuje její věčný maskot Rubra Cuculla. Cenné a názorné jsou též výklady ke specifickým prostředkům stylistickým, jimiž jsou řečnické figury a větné klauzule.

Druhý oddíl příručky obsahuje zejména věcné komentáře k rozmanitým citacím z římských autorů a jejich zdařilým parafrázám (*Arma virumque cano Troiae, qui spectat et audit* nebo *Non vitae sed scholae*), zasazuje je do původního kontextu a spojuje s konkrétními osobnostmi, např. Catullem, Lucretiem, Vergiliem či Gallem. Jejich portréty pak vedle řady jiných výkladů, převážně dějepisných či místopisných, nacházíme v poslední části jednotlivých kapitol, v oddílu Historické reálie. Vedle toho autoři vtípně a živě komentují rozmanité obraty v textu (*flos virginittatis, osculum Romanum*) a na vybraných textech ukazují, že Růžence, pro niž je její otrok Maurus *Afer quidam nigerrimus ac foedus*, bytí snad tato charakteristika v dnešním světě působí poněkud nekorektně, rozhodně nelze podsunout obvinění z rasové nesnášenlivosti. Správnost dalších latinských výroků a sentencí skrytých v tažení křížovek lze podobně jako všechny ostatní úkoly cvičebnice zkontrolovat v klíči (III).

Z trojjediné *Rosacioly* mladých latinářů sálá totéž, co vyzařuje i z nich samých, totiž víra, že pohádka se šťastným koncem patří stejně do našeho jako do antického světa. Ona i oni jsou okouzleni živou latinou, ani na okamžik nepochybují, že její místo není jen v knihovnách a vědeckých ústavech, nýbrž všude tam, kde právě sami jsou. Věří, že spolu s jazykem se vrací i ta část starověku, již tu tolik potřebujeme mít – antika spjatá se vzorovou literaturou a uměním, inspirativním myšlenkovým odkazem, vědomá si své vlastní ceny a nabitá příklady hodnými následování. Multimediální pomocník při výuce latiny *Rosaciola* má ty nejlepší předpoklady tuto sympatickou a tolik potřebnou víru šířit opravdu dlouho a daleko.

Ondřej Prokop (Praha)

ERIKA BRODŇANSKÁ, *Gregor z Nazianzu: Listy vo veršoch.*
Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove
2012. 280 s.

Kniha Eriky Brodňanské přináší jednak ucelený pohled na život a rozsáhlé dílo významného autora vrcholného období řecké patristiky, Řehoře z Nazianzu, jemuž se pro jeho mimořádný teologický přínos dostalo označení „Teolog“, jednak detailně pojednává o vybrané části díla tohoto autora, jenž byl jedním ze tří teologů kappadocké školy (spolu s Basilem z Caesareje a jeho bratrem Řehořem z Nyssy), kteří ve 4. století přispěli k vyřešení teologických trinitárních a následně i terminologických sporů. Řehořovo dílo zahrnuje jak řeči a kázání, tak soubor dochovaných 249 listů a rovněž poezii, již se Řehoř věnoval na konci svého života. Tématem, na které se Erika Brodňanská u Řehoře z Nazianzu zaměřila, jsou jeho básnické listy, tedy žánr, který v řecké literatuře příliš rozšířen nebyl. Velkým přínosem publikace je mj. představení těchto sedmi básnických listů v překladu do slovenštiny.

V předmluvě autorka podává stručný přehled o edicích Řehořových děl, o již existujícím i o připravovaném kritickém vydání jeho básní a přibližuje stav bádání. V úvodu (s. 13-38) je čtenář seznámen s Řehořovým životem, jeho studií v Athénách, kde získal znalost antických autorů (studoval zde spolu s již zmíněným Basilem), s jeho přijetím křtu, kněžským svěcením i jmenováním biskupem. Dozvídáme se o Řehořově postoji ke klasickému

vzdělání – podobně jako další dva již zmínění kappadočtí teologové i Řehoř z Nazianzu hájil klasickou vzdělanost u křesťanů (a to jak proti císaři Juliánovi, tak proti těm křesťanům, kteří toto vzdělání odmítali), což je v jeho díle patrné. Úvod obsahuje také členění Řehořova rozsáhlého díla na řeči, listy a poezii a seznamuje čtenáře se stylem a figurami v Řehořových řečech, se stylistickými zásadami, strukturou a obsahem listů, které odrážejí různé situace v jeho životě a v nichž se obracel převážně na své přátele, a podrobně popisuje Řehořovy básně, které pocházejí z posledních let jeho života. Souborné vydání Řehořových básní se nachází v edici *Patrologia Graeca* 37 a je podle obsahu rozděleno do dvou knih, *Poemata theologica* a *Poemata historica*, a obě knihy se dále člení na dvě části: I, I *Poemata dogmatica*, I, II *Poemata moralia*, II, I *Poemata de se ipso* a II, II *Poemata quae spectant ad alios*. Autorka se zde v úvodu zabývá prvními třemi typy básní a rozebírá jejich metrickou formu, témata i adresáty a také jejich rané rozšíření.

V druhé (s. 39-93) a třetí (s. 94-228) části knihy pojednává Erika Brodňanská o čtvrtém typu Řehořových básní, jimiž jsou básnické listy, tedy *Poemata quae spectant ad alios* (PG 37, 1451-1577), přičemž v druhém oddílu se věnuje charakteristice těchto sedmi listů a v třetí části uvádí překlad každého listu s podrobným rozbořem a komentářem, včetně struktury každého listu. Ve svém překladu do slovenštiny zachovává autorka metrickou formu originálu. Nejprve podává obecnější charakteristiku žánru antického listu a antické poezie vůbec a vývoj básnického listu, dále uvádí rozčlenění rukopisů Řehořových básní a básnických listů. Je zde pojednáno také o rozsahu jednotlivých listů (nejkratší list má 30 veršů a nejdelší 368). Velice důkladně a precizně se autorka věnuje metrické formě Řehořových básnických listů – elegickému distichu a daktylskému hexametru (s. 69-93). Elegickým distichem jsou napsány listy adresované úředníkům–peraequatorům v Nazianzu, kteří oba byli Řehořovi přátelé (*Ad Hellenium pro monachis exhortatorium* a *Ad Iulianum* – nejkratší a nejdelší list), daktylským hexametrem jsou napsány ostatní listy: *Ad Vitalianum*, *Nicobuli filii ad patrem*, *Nicobuli patris ad filium* (tyto tři básnické listy jsou fiktivní), *Ad Olympiadem* a *Ad Nemesium*. Autorka detailně zkoumá metrickou stránku listů, vliv homérských eposů i alexandrijských básníků (a Kallimacha obzvláště) na Řehoře, stavbu daktylského hexametru i elegického disticha, kvantitativní charakteristiky, užívání cézur atd. Řehořovy listy ve verších jsou značně osobní a prozrazují mnohé o adresátech a jejich vztahu s odesílatelem. To je vyjádřeno též formou oslovení, v níž Řehoř také navazuje na klasickou tradici (na homérské eposy, popř. řecké tragédie). S ohledem na adresáty a formu oslovení lze podle Eriky Brodňanské členit Řehořovy básnické listy na listy na-

psané přátelům (Helleniovi, Julianovi a Nemesiovi) a na rodinné listy (dva fiktivní listy synů otcům, fiktivní list otce synovi a list k svatbě adresovaný Olympiadě, již byl Řehoř duchovním otcem). Důležitým výrazovým prostředkem jsou v Řehořových básnických listech příklady, a to jak z antické mytologie, tak z Bible (častěji z Nového než ze Starého zákona, především z Matoušova a Lukášova evangelia). Mýty a biblická podobenství mají podobnou funkci – slouží k povzbuzení, napomenutí, chvále i poučení adresátů.

Kdybychom měli hledat nedostatky, lze snad zalitovat, že ačkoli autorka poměrně hojně cituje i delší pasáže originálu, nejsou zde uvedeny řecké texty básnických listů celé (např. zrcadlově). Na některých místech překladu básnických listů by snad čtenář očekával stručnou vysvětlivku či odkaz (např. s. 108, v. 75; s. 199, v. 90), i když nutno podotknout, že komentovaná místa jednoznačně převažují. Vzhledem k odborné preciznosti a důslednosti, kterou lze sledovat v celé knize, od počátku až do samého konce, kde jsou zařazeny pečlivě zpracované rejstříky, je trochu překvapivé, že podobná pečlivost nebyla věnována také seznamu použité literatury – prameny a sekundární literatura nejsou rozlišeny a v seznamu chybí např. *Didaché* (na tento použitý pramen autorka odkazuje na s. 205).

Celkově však musíme vyjádřit vděčnost za to, že tato kniha mohla vyjít. Autorka poskytuje, kromě nezměrného množství informací týkajících se života a tvorby Řehoře z Nazianzu, zdařilý slovenský překlad ucelené části Řehořova díla, jeho sedmi básnických listů. Publikace je přínosná jak pro odborníky z řad patrologů a filologů – autorka přináší mj. velmi podrobnou analýzu metrické struktury básnických listů –, tak pro poučené laiky zajímající se o křesťanské spisy období patristiky či o řeckou literaturu vůbec. Překlad je i bez srovnání s řečtinou a bez její znalosti srozumitelný a čtivý a čtenář je navíc díky propracovanému uvedení do období života a díla Řehoře z Nazianzu a díky detailnímu komentáři ke každému listu náležitě vybaven k pravému požitku z četby.

Magdalena Bláhová (Praha)

Kosmas Pražský a jeho kmen Čechů

KOSMAS, *Kronika Čechů*. Přel. KAREL HRDINA a MARIE BLÁHOVÁ, úprava překladu MAGDALENA MORAVOVÁ, předmluva MARTIN WIHODA, poznámky MARTIN WIHODA a MAGDALENA MORAVOVÁ. Praha: Argo (*Memoria medii aevi*, sv. 13) 2011. 288 s.

Kosmova *Kronika Česká*. Přel. KAREL HRDINA a MARIE BLÁHOVÁ. Praha: Československý spisovatel 2012. 280 s.

Když 21. října roku 1125 zemřel děkan pražské svatovítské kapituly Kosmas, česká církev i mnozí členové přemyslovského dynastického prostředí si patrně byli velmi dobře vědomi jeho významu. Dvě nekrologia zaznamenala jeho smrt, i když nepatřil ke kléru jejich institucí ani do okruhu jejich donátorů, a prakticky všechny historické prameny vzniklé v Čechách ve 12. století k němu odkazovaly, dokonce i tak těsně, že některé pouze vkládaly své doplňky do opisů jeho *Kroniky Čechů* nebo pokračovaly v jeho textu téměř bez jakéhokoli přechodu. Již za málo let po jeho smrti vzniká na základě jeho *Kroniky* přemyslovský dynastický cyklus maleb ve znojemské kapli jako nepochybný důkaz, že Kosmovo dílo výrazně ovlivňovalo i politickou atmosféru v tehdejších desetiletích neustálých bojů mezi několika větvemi přemyslovské dynastie a jejich bojovými družinami.

Na přelomu 11. a 12. století byla již česká církev plně personálně stabilizovaná a převládli v ní příslušníci jazykově českých kněžských rodin, kterým se podařilo vytlačit z naprosté většiny významných církevních funkcí cizince převládající v nich v 11. století. Po celé desítky let svého života však Kosmas v české církvi představuje jedinou nám známou osobnost (pokud necháme stranou enigmatického autora Kristiánovy legendy), která zvládla na vysoké úrovni kompendium vědomostí, jež raněstředověká kultura v opoře o antické a křesťanské tradice nabízela schopným členům církve, a především byla na tomto základě schopna vyspělé latinské literární tvorby.

Jeho jméno proto zůstalo známé i vrcholnému středověku a opisy jeho *Kroniky* vznikaly i ve 14. a 15. století. Přesto po vymření rodu Přemyslovců ustoupil jeho význam poněkud do pozadí před tehdy moderními historickými díly a v období humanismu mu knihtiskaři věnovali pozornost pouze v zahraničí. Jen epizodní význam měla první česká tištěná edice Kosmy z roku 1787 (na níž se podílel J. Dobrovský) a první moderní kritické vydání Kosmy vzniklo roku 1851 rovněž v zahraničí v rámci kultovní řady ně-

mecké historiografie *Monumenta Germaniae historica*. Její česká nápodoba *Fontes rerum Bohemicarum* převzala tuto edici bez podstatných změn roku 1874.

Nové však bylo, že podobně jako jiné edice této série byl Kosmův originální text doplněn zrcadlovým českým překladem V. V. Tomka. Vyznačoval se rysy odpovídajícími jeho prvotnímu účelu – doslovností, snahou o zachování paralelismu latinského a českého textu jak v rámci souvětí, tak v rámci odstavců, a také již ve své době archaickou slovní zásobou i pravopisem. Tento překlad vyšel roku 1882 i samostatně, neměl však významnější ohlas a Kosmas zůstal pro moderní českou kulturu exotickou postavou.

Jednou příčinou této skutečnosti byl důraz na klasickou latinskou slovesnost, který zcela převažoval ve výuce latiny a dějin literatury na tehdejších gymnáziích orientovaných na výuku antické latiny. Latinská literatura středověku stála až do počátku 20. století zcela v pozadí tohoto vědomého klasicismu tehdejší kulturní tradice, která nebyla ochotna věnovat pozornost ani mimořádným latinistům středověku, Kosmu nevyjímaje. Dále pak obraz Kosmy jako vysokého církevního hodnostáře a také české církve jeho doby naprosto neodpovídal stavu, který po reformách vrcholného středověku a především potridentského období viděla jako žádoucí katolická literatura a kulturní veřejnost, a dívala se proto na Kosmu jako na kněze a vzdělance značně zdrženlivě. Jazykově zcela zastaralý překlad V. V. Tomka nemohl pro změnu této situace poskytnout žádný podnět.

Na počátku 20. století se však atmosféra změnila. První podrobné vylíčení českých středověkých dějin Václava Novotného (první dva díly z let 1912 a 1913) se při své dodnes obdivuhodné akribii v narativních pasážích opírá o Kosmovu kroniku až natolik, že některé jeho věty a formulace jsou přímými citacemi Kosmy nebo velmi těsné parafráze (na mnoha místech i bez odkazů). Syntetické dějiny české literatury J. Vlčka (1892), A. Nováka (1910) a J. Jakubce (1911), prosté předsudků tehdejších klasických filologů, již věnovaly ve svých počátečních partiích Kosmovi plnou pozornost. Roku 1923 vyšla dosud nepřekonaná kritická edice Kosmova latinského originálu moravského německého badatele B. Bretholze. Definitivní přelom znamenal vznik československého státu, po němž česká věda a veřejnost začaly s obnovenou intenzitou hledat kulturní hodnoty evropského měřítko i v českém umění a literatuře středověku. Oslavy svatováclavského jubilea roku 1929 k tomu významně přispěly.

Pro vnímání Kosmy v moderní české kultuře je tento rok významný tím, že u příležitosti václavského jubilea vychází první český moderní překlad Kosmovy *Kroniky Čechů*. Bylo to bibliofilské vydání nakladatelství Me-

lantrich vydané ve velmi zdařilé grafické úpravě na ručním papíře, což napovídá, jaké čtenáře a účely nakladatelství pro tento svazek předpokládalo. Překlad byl dílem Karla Hrdiny, tehdy gymnaziálního profesora latiny, a nezapře velmi precizní klasickofilologickou průpravu. Překladatel jen v malé míře zjednodušuje dlouhá Kosmova latinská souvětí (ačkoliv to poněkud omluvně v předmluvě tvrdí), snaží se zachovat i jejich strukturu a pořadí vět, neupadá však do doslovnosti a jeho text si zachovává čitelnost. Vhodně je volena slovní zásoba, podržující jistou slavnostnost a historický nádech, ale ne zcela archaická. Především ale K. Hrdina velmi zdařile vystihl plastičnost a osobní tón Kosmova stylu právě v těch nejdramatičtějších a nejpitoresknějších pasážích *Kroniky*. Je s podivem, že se tak zdařilý svazek nedočkal v meziválečném období dalšího vydání.

To se však zcela změnilo v těsně poválečné době, kdy byla Kosmova *Kronika* v Hrdinově překladu během let 1947-1950 čtyřikrát publikována v dostupných a typograficky nenáročných vydáních. Stala se textem nabízejícím po katastrofě světové války a okupace Čech širokým kruhům čtenářů útěchu z dějin a vazbu k nejstarším etapám vývoje českého státu v jeho obtížném soužití a konfliktech se sousední německou velmocí. Překlad samotný se vůči prvnímu vydání z r. 1929 téměř nezměnil, dostalo se mu však od K. Hrdiny krátké předmluvy věnované Kosmově tvorbě a stručnému přehledu jeho takzvaných „pokračovatelů“. Kupodivu, patrně v obavě před kritikou profesionálních historiků, překladatel oproti prvnímu vydání podstatně omezil počet poznámek k textu, které ponechal pouze na místech naprosto nezbytných.

Tato řada čtyř vydání zřejmě na dlouhou dobu uspokojila potřeby knižního trhu. Hrdinův překlad však díky ní již na dlouhá desetiletí zůstal v obecném povědomí pevně spojen s novodobou tradicí Kosmovy *Kroniky* a nenašel se nikdo, kdo by považoval za možné a potřebné pořídit překlad nový. Hrdinův překlad byl proto znovu použit v roce 1972, kdy Kosmova *Kronika* vyšla v sérii překladů českých středověkých historických pramenů nakladatelství Svoboda. Šlo opět o vydání typograficky přepychové, vědomě grafickou úpravou připomínající starý tisk a obsahující řadu pečlivě vybraných fotografií památek románského umění, lokalit významných v Kosmově *Kronice* a raněstředověkých archeologických nálezů. Přípravy tohoto vydání (opakovaného téměř beze změn v r. 1975) se ujali přední čeští medievisté Zdeněk Fiala a Marie Bláhová. Překlad samotný byl lehce upraven terminologicky, aby odpovídal dosavadnímu vývoji názorů na český raněstředověký stát, a byly v něm odstraněny nečetné již neúnosné archaismy. Byly doplněny překlady všech vsuvek Kosmovy *Kroniky*, které do nich vložili pozdější opi-

sovači (např. tzv. Mnich sázavský, ale i řada dalších). Počet průběžných poznámek zůstal proti poválečným vydáním téměř nezměněn, ale byl dodán podrobný osobní a místní rejstřík, rodokmen Přemyslovců a rozsáhlý soubor abecedně uspořádaných vysvětlivek z oblasti antické kultury, bibliistiky a církevních dějin, jež významně ulehčil chápání Kosmova textu čtenářům, kteří již neprošli gymnaziální výukou předválečného typu. Marie Bláhová dále připojila k překladu velmi obsažný doslov, obsahující všechny nesporné informace o Kosmově životě, o jeho věcných i literárních pramenech, o struktuře a pravděpodobné genezi *Kroniky* a o Kosmově základní koncepci českých dějin. Vzhledem k rozsahu tohoto doslovu v něm ovšem nejsou probírány žádné sporné otázky. Poprvé se však čtenáři českého překladu Kosmy dostalo informace o dochovaných středověkých rukopisech a všech edicích Kosmova latinského textu.

Vydání překladu Kosmovy *Kroniky* se ujal i jeden z nejvýznamnějších českých medievistů Dušan Třeštík, jež se postavil naroveň svým učitelům dodnes významnou monografií *Kosmova kronika: studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení* (Praha 1968). V roce 1975 využil této své kompetence při vydání překladu Kosmovy *Kroniky* v nakladatelství Odeon. Je překvapivé a jistě zásluhou samotného nakladatelství, že v období státního dirigismu byla D. Třeštíkovi dána možnost soupeřit ve vydání překladu nejvýznamnějšího autora českého středověku s vydáním tehdy privilegovaného nakladatelství Svoboda z roku 1972, opakovaného právě v roce 1975. Třeštíkovo vydání převzalo Hrdinův text překladu v úpravě Marie Bláhové z vydání roku 1972, převzalo i její průběžné poznámky a abecední vysvětlivky a také přehled dochovaných Kosmových rukopisů. Hlavním přínosem tohoto vydání je však úvodní studie D. Třeštíka, která na základě obsáhlé znalosti soudobé světové medievistické literatury sugestivně vylíčila svět a společnost raněstředověkých Čech způsobem, který byl pro naprostou většinu tehdejších čtenářů nový a objevný a přesahoval hranice tehdejšího popularizovaného dějepisného podání. V Třeštíkovo pojetí je Kosmas tvůrcem politické koncepce českých dějin, která proti soudobým Přemyslovcům využívá přemyslovské pověsti a do nejstarší minulosti promítnuté ideje smlouvy kmene Čechů s touto dynastií. Činí tak v zájmu překonání krize českého státu počátku 12. století, ohrožující bytostné zájmy vrstvy českých kleriků, jejímž byl Kosmas reprezentantem.

Zajímavým experimentem tohoto vydání byl také obsáhlý tematicky strukturovaný komentář P. Kopala, který vyložil jednak půdorys Kosmova života a tvorby, jednak mocenskou strukturu českého státu Kosmovy doby na základě volně řazené antologie vybraných pasáží samotné *Kroniky*. Přes

svou nápaditost byl však tento komentář přínosný patrně pouze pro velmi motivované čtenáře překladu. Toto vydání bylo jen s drobnými úpravami úvodní studie D. Třeštíka znovu publikováno nakladatelstvím Paseka roku 2005.

Dosud naposledy vydalo překlad Kosmovy *Kroniky* nakladatelství Československý spisovatel roku 2012. Do jisté míry bylo jeho základem vydání z roku 1972, odborným garantem vydání byla i tentokrát Marie Bláhová. Podstatně v něm přibýlo průběžných poznámek, do nichž byly integrovány i abecední vysvětlivky předchozích vydání. Rozšířený rodokmen Přemyslovců byl doplněn poznámkovým aparátem, přehled rukopisů byl obohacen o poslední, dosud v populární literatuře nezmiňovaný objev z roku 1960 – tzv. Osecký zlomek. Typografická úprava tohoto vydání je nejpřitažlivější ze všech existujících. Text je tištěn do dvou nestejně širokých sloupců, přičemž do krajních sloupců jsou vloženy i průběžné poznámky k textu, čímž vzniká dojem středověkého rukopisu vybaveného margináliemi.

Největším přínosem tohoto vydání je však rozsáhlá závěrečná studie Marie Bláhové s poznámkovým aparátem (včetně latinských citátů) a aktualizovanou bibliografií. Obsahuje cenný přehled historických žánrů raného středověku, na jejichž pozadí Kosmas tvořil a které ve své *Kronice* tvůrčím způsobem kombinoval. Kosmův životopis zpracovává studie vyčerpávajícím způsobem, zabývá se jako první i Kosmovým pojetím času a jeho v průběhu díla proměnlivými způsoby datace historických událostí. Jako první také zdůrazňuje, že Kosmu není možno považovat za oficiálního mluvčího tehdejší české církve ani některé větve přemyslovské dynastie. Kosmas se nezajímá o žádnou českou církevní instituci kromě svatovítské kapituly a svatojiřského kláštera, nezná přesně starší dynastickou posloupnost Přemyslovců a dovoluje si ve zpracování činů jednotlivých českých vládců velmi subjektivní přístup. Nevěnuje své dílo žádné církevní nebo světské autoritě, pouze několika svým přátelům, a v rozporu s obecným středověkým územ výrazně akcentuje svou vlastní osobnost. Jeho koncepce českých dějin podle Marie Bláhové nevznikla na žádnou objednávku, je výtvozem relativně nezávislého intelektuála, jenž si udržoval sebevědomý odstup od prostředí, v němž prožil své plodné stáří. Ze studie Marie Bláhové tak novým způsobem vystupuje Kosmova mimořádná osobnost.

Je tedy možno shrnout, že od roku 1929 prakticky dodnes byla Kosmova tradice v českém kulturním povědomí formována velmi zdařilým a nadčasově přijímaným překladem Karla Hrdiny, jehož zpřístupnění české veřejnosti se během několika desetiletí věnovaly tři na sebe postupně navazující generace předních pražských mediévistů.

Výraznou změnu tohoto přístupu přineslo vydání překladu Kosmovy *Kroniky*, jež bylo roku 2011 zařazeno do dnes již základní ediční řady překladů středověkých historických pramenů *Memoria medii aevi* pražského nakladatelství Argo. Toto vydání je již 13. svazkem ediční řady, vzhledem k funkci Kosmova díla v českém historickém povědomí možná prozatím svazkem nejvýznamnějším. Odborným garantem tohoto vydání je Martin Wihoda.

Vedoucí redaktorka ediční řady Magdalena Moravová přikročila po osmdesáti letech existence Hrdinova překladu k jeho podstatné modernizaci. Odstranila téměř všechny Hrdinou důsledně používané přechodníkové vazby, výrazně uvolnila syntax překladu, Hrdinova dlouhá souvětí respektující latinský literární styl člení na jednodušší české struktury. Na mnoha místech modernizuje dnes již archaické Hrdinovy nominální i verbální konstrukce a odstraňuje i řadu archaismů slovní zásoby. Výsledkem je čitelný moderní překlad kompatibilní s překlady ostatních svazků ediční řady a vhodný pro studium a odbornou práci v oblasti historie středověku, který může v prvním přiblížení sloužit jako zástupce latinského originálu nebo jako pomůcka k jeho četbě. Obsahuje i významné dodatky ke Kosmovu textu v dochovaných rukopisech (věnované osudům sázavského kláštera a založení vyšehradské kapituly a třebského kláštera).

Studijnímu účelu slouží i velmi podrobný poznámkový aparát, dosud nejobsáhlejší ze všech vydaných. Je dílem P. Wihody a M. Moravové. Jejich poznámky určují citáty pramenů, jež Kosmas použil, a paralelní zprávy jiných zdrojů, vysvětlují pojmy církevních dějin a reálií, velmi detailně přibližují širší historické souvislosti jednotlivých Kosmových zpráv a často citují pro důležitá místa překladu latinský originál. Poznámkový aparát je doplněn detailním jmenným rejstříkem a obsáhlým přehledem bibliografie. Otištěný rodokmen Přemyslovců je praktický a informativní. (Stojí snad za zmínku, že u Svatopluka Olomouckého není v rodokmenu uvedeno, že byl 1107-1109 českým knížetem.) Vydání obsahuje i mapu českého státu Kosmovy doby a jeho nejbližšího okolí.

Přehled dochovaných středověkých rukopisů Kosmovy *Kroniky* se opírá o předlohu M. Bláhové i o kritickou edici latinského originálu publikovanou B. Bretholzem. Poprvé v dlouhé sérii českých překladů Kosmy je uveden předpokládaný genetický rodokmen všech dochovaných rukopisů, který čtenáři velmi usnadňuje pochopení rukopisné tradice *Kroniky*. Je pouze škoda, že v tomto rodokmenu není patrné, které jeho články jsou skutečně dochované a které jsou jen předpokládanými společnými předky existujících rukopisů. Čtenář je k orientaci v této otázce nucen srovnat rodokmen a popisy jednotlivých rukopisů.

Autorem úvodní studie svazku je M. Wihoda. Oproti jiným vydáním Kosmova překladu se podrobně zabývá historickou situací přemyslovského státu Kosmovy doby. V rámci Kosmova životopisu zaujímá i stanovisko k některým tradičním sporným otázkám. Nová je pozornost, kterou studie věnuje hypotéze možné původní dichotomie první a druhé knihy *Kroniky*, k nimž snad Kosmas připojil knihu třetí v rozporu se svým původním plánem díla. Výraznou částí studie P. Wihody je syntéza Kosmových zpráv o osudech významných českých knížecích družiníků, jejichž nejvyšší vrstva se v Kosmově době začala měnit v zárodky české šlechty. Podle P. Wihody jsou právě oni cílovou skupinou Kosmova textu, v jejich zájmu Kosmas konstruuje teorii o mytické smlouvě mezi kmenem Čechů a přemyslovskou dynastií, která měla omezit panovnickou svévoli a kterou porušil svou královskou korunovací Vratislav II., a zavinil tak krizi českého státu v době Kosmova stáří.

Poslední dvě vydání českého překladu Kosmovy *Kroniky* se tedy vzájemně doplňují. Vydání nakl. Československý spisovatel z roku 2012 uchovává umělecké hodnoty původního Hrdinova překladu a nabízí čtenářský zážitek a pochopení kulturních a historických souvislostí nutných a obohacujících při četbě Kosmova textu. Vydání nakl. Argo z roku 2011 je studijním vydáním modernizovaného a do jisté míry neutralizovaného Hrdinova překladu, které je možno při stálém srovnávání s latinským originálem využít i při odborné práci. Pokud budou tato vydání v nejbližší době opakována, nebude ani u jednoho z nich třeba doplňků a úprav – obě dosáhla harmonie a úplnosti ve svých odlišných účelech.

Obě tato vydání udělala každé svým způsobem maximum možného ve zpřístupnění Kosmova odkazu současnému českému kulturnímu povědomí. Zbývá očekávat, jakou funkci si v něm Kosmas zachová v evropském kontextu 1. poloviny 21. století. Jak napsal Kosmas na prahu smrti:

Utrum ibi figam litori anchoram an etiam nunc furentibus euris in altum carbasa tendam?

(„Mám-li tu zarazit kotvu u břehu, či, ač dosud burácejí větry, mám rozestřít plachty k plavbě na širé moře?“)

Jan Kalivoda (Praha)

MICHAEL LEONOVICH GASPAROV, *Nástin dějin evropského verše*. Přel. R. IBRAHIM – A. MACHONINOVÁ. Praha: Dauphin 2012, 423 s.

Autor této publikace, M. L. Gasparov (1935-2005), absolvent klasické filologie na Moskevské státní univerzitě (1957), je dobře známý nejen ruským, ale i zahraničním klasickým filologům, a to jako překladatel nebo autor úvodních statí a komentářů k překladům řady řeckých, římských i středolatinských autorů (z těch nejznámějších jsou to Alkaios, Pindaros, Ezop, Eurípides, Platón, Aristotelés, Kallimachos, Catullus, Horatius, Ovidius, Ausonius, Gualterus ab Insulis, Alanus ab Insulis, Hrotsvitha). Kromě antické a středověké literatury se však velmi záhy začal velmi intenzivně zabývat versologií (zhruba od 70. let) a právě v této vědecké oblasti se stal světově uznávaným badatelem.¹ Byl také i vynikajícím znalcem a interpretem ruské poezie. Výsledkem jeho intenzivního studia jsou dvě monografie věnované ruskému verši (1974 a 1984²). Souběžně se objevovaly i jeho překlady básnických děl z dalších evropských literatur. Tak mohl znalosti i zkušenosti z celé této široké oblasti vložit do svého nejobsáhlejšího díla, syntetizujícího *Nástinu dějin evropského verše*, publikovaného poprvé rusky v r. 1989.

Kniha je rozvržena do dvanácti kapitol. Po obecně pojatém Úvodu (verš, versifikační systémy a praindoevropský verš) jsou dále v podstatě v chronologickém pořádku probírány jednotlivé národní versifikace a jejich vzájemné vztahy. Gasparov formuloval cíl jako snahu propojit první výsledky, jichž dosáhla dosud mladá věda, srovnávací metrika, „pomocť nalézt společný jazyk k chápání versologických problémů povahou blízkých, avšak odlišných, pokud jde o materiál. V centru pozornosti stál vzájemný vztah a vzájemné působení veršových forem, to, jak se v různých jazycích a literaturách rodí jedna z druhé“ (s. 14). Upozorňuje, že se soustředil na versifikace největších a nejvlivnějších evropských literatur, tj. literaturu řeckou, la-

¹ Bibliografický soupis zahrnuje více než 300 prací. O životě a práci autora viz též *M. L. Gasparov, 1935-2005*. Vyd. G. G. GRACEVA – J. B. ORLICKIJ – A. B. USTINOV. Moskva: Nauka 2012, 239 s. O šíři Gasparovových zájmů svědčí rozsah literárního odkazu publikovaný ve třech svazcích již v r. 1997. Zahrnuje kromě vědeckých prací také bohatou korespondenci, vlastní básnickou tvorbu i publicistické články. Úvahy o kultuře, roli inteligence, vzdělání a výchově mladé generace viz také v *M. L. GASPAROV, Filologija kak nraavstvennost*. Moskva: Fortuna 2012, 288 s.

² *Sovremennyj russkij stich: metrika i rytmiika, 1974; Očerki istorii russkogo stiicha: metrika, rytmiika, rifma, strofiika, 1984.*

tinskou, italskou, francouzskou, španělskou, anglickou a německou, pouze stručně na literaturu ruskou, které se již dříve věnoval ve zmíněných monografiích. Mimo rámec této práce zůstal proto verš mimoevropských indoevropských jazyků (s. 15).³ Jednotlivé kapitoly odpovídají vytčenému záměru: slovanský a baltský folklórní sylabismus a tónismus; germánský tónismus; starořecká sylabočasoměrná versifikace; řecká a latinská časomíra; řecký a latinský středověký sylabismus; románský sylabismus; formování germánského sylabotónismu; slovanský literární sylabismus; rozšíření sylabotónismu; mezinárodní volný verš.⁴

K nejzajímavějším a velmi užitečným partiím patří bezesporu první kapitola, ve které autor velmi jasně vyložil základní pojmy – co je to verš, jaké jsou jeho charakteristické rysy, jak se liší jednotlivé versifikační systémy a jaké jsou jazykové, resp. prozodické předpoklady pro jejich uplatnění. Poté se dostává k srovnávací metrice a zdůrazňuje zásluhy A. Meilleta o rekonstrukci praindoevropského verše, založené na studiu řeckého a indického verše, i zásluhy jeho pokračovatelů, kteří hledali vztahy k praslovanskému verši (R. Jakobson), k verši keltskému (C. Watkins) a k saturnskému verši (Th. Cole). V poslední části kapitoly podává hypotetickou charakteristiku praindoevropského verše – jde o verš sylabický se dvěma základními formami, nepravidelně rozmístěnými přízvuky, v němž měla rozhodující roli délka a její rozmístění, zejména v klauzuli signalizující jistou „časoměrnost“ konce verše.

Řecké a latinské versifikaci antického období se Gasparov věnuje ve dvou kapitolách (IV. a V., s. 77-116). Výklad o starořecké sylabočasoměrné versifikaci navazuje na výklady o praindoevropském verši, a to právě poukazem na důležitost časoměrné klauzule, od níž byly směrem k začátku ve verši původně sylabickém postupně obsazovány jednotlivé pozice, a to slabikami uspořádanými nejprve sylabočasoměrně (aiolské verše), v další vývojové etapě časoměrně. Pro klasického filologa je zajímavé srovnání s indickými rozměry. Aiolským rozměrům se Gasparov věnuje poměrně podrobně a vývoj „kratších“ veršů vykládá dnes již obvyklým způsobem jako externí zkra-

³ O neindoevropských versifikacích je stručně pojednáno v kap. X. § 63a (Maďarská, finská a estonská sylabická, sylabotónická a sylabočasoměrná versifikace, s. 301-308), spoluautorem této pasáže je J. M. LOTMAN.

⁴ Celá recenze se týká těch kapitol, které mají obecný charakter, úvod a závěry, a kapitol vztahujících se k antickým versifikacím. Jedná se o partie, na které síly recenzentky stačí a které odpovídají zaměření tohoto časopisu, tj. i čtenářskému zájmu.

cování (např. adonej vidí jako dvojnásobně akefalický ferekratej) nebo interní rozšíření, zpravidla choriambem (tak např. z glykoneje rozšířením vzniká asklépiadský verš). Druhou skupinu aiolských „delších“ forem vykládá podobně, s tím rozdílem, že na místě zkracování či rozšiřování je tzv. fázový posun, např. „jestliže se poslední slabika saphického hendekasylabu přemístí z konce na začátek, vznikne rytmus alkajského hendekasylabu“ (s. 82). Je otázka, zda je možné přijmout tento dost mechanický princip jako princip vývojový. Gasparov vykládá zároveň řeckou i latinskou podobu těchto veršů, což zde může být matoucí, v následující části o strofickém uplatnění aiolských veršů je už dokonce mylné, neboť není možné tvrdit např. o původní řecké saphické strofě, že se skládala ze čtyř veršů (s. 84). Citovány jsou pouze Horatiovy *Ódy*, bohužel na prvním místě je uvedena III 30 (*Exegi monumentum*), což je právě příklad stichického užití asklepiadského verše. Sborová lyrika je probrána až příliš stručně. Zmíněn je pouze Pindaros, více pozornosti je věnováno sborovým písním v tragédiích, ale jako příklad je uvedeno pouze několik blíže neurčených veršů ze Sofokleovy *Elektry* (s. 90, jsou to v. 1384-1390), ovšem forma trojdílného sborového zpěvu je vyložena i v souvislosti s pohybem sboru na scéně, a to kvůli návaznosti na středověké formy (virelai, koncóna ad.).

Pátá kapitola se zabývá řeckou a latinskou časomírou. K výkladu o obhacení rytmických prostředků verše, o pojetí stopy a principu izochronie i o důsledcích pro narušení izosylabismu, je vhodně připojen výklad o metrické a rytmické teorii verše. Sám Gasparov vychází z lingvistického přístupu, příklání se tedy k teoretickému výkladu metriků. Ještě než dojde na jednotlivé veršové rozměry, je vložena Odbočka: saturnský verš (s. 95-97). Je charakterizován jako „přechodná forma mezi předčasoměrnou a časoměrnou versifikací“. Předčasoměrnou formou je míněna předpokládaná sylabická podoba, jejíž vývoj se ubíral dvěma směry jednak k tónismu, jednak k časoměře. Jde, jako u saturnského verše vždy, o hypotézy, ale přechodnost a odvolávání se na „tónické tendence ... v době, kdy byl v latině pociťován silný iniciální přízvuk“, vyvolávají řadu otázek, ne-li přímo pochyb.

Dále je pojednán daktylský hexametr, jambický trimetr, trochejský tetrametr jako rozměry hlavní a daktylský pentametr a jambický dimetr jako rozměry vedlejší. Všechny jsou velmi úsporně, ale dostatečně popsány a je uvedeno jejich uplatnění. U hexametru mohlo být alespoň naznačeno, že není zcela samozřejmé ani bezdůvodné, že „později sestoupil také do středních žánrů“, tj. Theokritových bukolik a Horatiových satir (s. 99). Není zmíněn rozdíl ve struktuře homérského a helénistického hexametru. Velmi stručně jsou popsány také jambické a trochejské verše. Tím, že se současně probírá

řecká i latinská versifikace, může nepoučený uživatel snadno „zabloudit“. Pokud jde o jambická metra v římské literatuře, bylo by vhodnější mluvit v archaickém období rovnou spíše o senáru než o trimetru. Matoucí jsou verše z *Pervigilium Veneris* jako příklad „pravidelného tetrametru“, když je už před tím uveden „kvadratický verš“ jako verš lidových písní, a jako příklad uvolněného tetrametru slouží verše z Plautova *Curculiona*, což jsou septenáry. Pentametr a jambický dimetr jsou pojednány víceméně jako součásti dvouveršových strof. Zbytečně je pentametr nejprve označen jako zkrácený hexametr, až v dalším výkladu se čtenář doví více o jeho vzniku a struktuře. Diskutabilní je zdůvodnění pravidelných daktylů v druhé polovině verše – „aby se verš nerozpadl na dvě stejné poloviny“ (s. 107) – což se tak jako tak vzhledem k dierezi děje. Jambický dimetr je charakterizován jako epodický verš a demonstrován příkladem počátečních veršů Horatiovy 2. epódy. Poněkud překvapující je, že v této pasáži není uveden žádný příklad z řecké poezie a že není ani zmínka o starobylosti těchto útvarů. Autor však už patrně hleděl kupředu a zmiňuje se o Ambrosiových hymnech „osvobozených od spojení s epódou“. Spíše bychom očekávali odkaz na souvislost s jambickým oktonářem nebo kvadratickým veršem.

Čtenář by neměl minout dva poslední zajímavé oddíly: Původ časoměrných rozměrů (s. 109-113) a Délka a přízvuk v časoměrných rozměrech (s. 114-116). K původu hexametru a trimetru uvádí základní hypotézy, a to že hexametr buď existoval od počátku jako celek a cézura se objevila až sekundárně, nebo vznikl spojením kratších rytmických úseků. Původ hexametru je však nedořešený, stejně tak i původ jambického trimetru, kde přibývá ještě další možnost, totiž že je odvozen přímo z praindoevropského dlouhého verše. Trochejský tetrametr, členěný střední dierezí, byl pravděpodobně složen z těchto původně dvou samostatných osmislabičných rytmických úseků a vychází z praindoevropského krátkého verše. V závěrečné kapitole (Délka a přízvuk ...) jde přirozeně o to, jak se verše četly. Gasparov konstatuje, že umístění dynamických přízvuků ve verši nebylo na konci verše a před cézurovou zcela volné, ale záviselo na rozmístění délek (u římských básníků je na konci podtržena shoda akcentu a iktu, před cézurovou naopak). Předpokládá, že antičtí čtenáři „recitovali verše na základě přirozeného rytmu slovních přízvuků, při poslechu se však opírali o vznikající rytmus délek“ (s. 115). Čtení s důrazy na metrické délky označuje za umělé a za versologický mýtus, ale přiznává, že se tento způsob čtení používá při výuce.

Celkově lze o obou kapitolách týkajících se antických versifikací říci, že podávají dobrý přehled o jejich zapojení do evropského vývojového procesu. Zároveň však shledáváme určitá nedopatření a možná nedostatky z hlediska

čtenářské vybavenosti. U všech veršových rozměrů je uvedeno minimum příkladů, většinou po jednom, často je podán buď jen příklad řecký nebo latinský, citelně chybí u jambických meter jakýkoli římský autor, nejsou uvedeny např. ani trimetry Catullovy, ani senáry Plautovy. Uživatel by jistě uvítal příklady u zmínky o „mostu“ (na s. 100), ale je pouze odkázán na obecnou první kapitolu. Téměř u všech příkladů chybí přesná citace. Za ještě podstatnější považují opominutí hiátu, resp. elize. Z toho plyne i chybné vyznačení elidovaných vokálů (např. na s. 106). V souvislosti se sylabočasoměrnými a časoměrnými verši používá termíny sestupnost a vzestupnost, které jsme zvyklí užívat v rámci sylabotónické versifikace a které také odporují doporučenému způsobu čtení. Zde je tím míněno umístění silné pozice (dlouhé slabiky) na počátku rytmického celku.

Gasparov se zcela zřetelně, tak jako je tomu i v ostatních kapitolách, soustředil na metra nejužívanější, která jsou z vývojového hlediska nejzajímavější a také nejproduktivnější. Toto zaměření si vynutilo i stručnost, která někde vyústila v nepřesnosti. Kniha tak nemůže sloužit jako učebnice, ale k tomu ani nebyla určena. Gasparov byl zkušený versolog a nepřesností či zjednodušování si byl jistě vědom. Je třeba ocenit, že přes veškerá nebezpečí se do tak obrovského úkolu pustil. Podařilo se mu podat obraz evropské poezie z neobvyklého hlediska. Snad bychom ho mohli přirovnat k jakémusi leteckému snímku, na němž jsou jasně viditelné právě ty nejdůležitější linie. Na nás, kteří se pak pohybujeme po zemi, je zabývat se detaily, ale už se znalostí oněch odhalených linií.

Závěry (s. 351-354) se omezují, jak píše autor, na „několik opatrných, ale podstatných“ bodů. Ve skutečnosti jsou pádné i podnětné, soustředěné do pouhých pěti odstavců: – 1. Národní evropské versifikace existují v těsném vzájemném vztahu, jsou propojeny společným původem a ve svém vývoji vzájemným působením. – 2. Vývoj jednotlivých veršových forem je určován součinností daného jazyka (ten určuje, co může nebo nemůže ve versifikaci existovat) a mezinárodního kulturního vlivu. – 3. Kulturní vlivy nepůsobí izolovaně, ale prolínají se. – 4. Ve vývoji každé národní versifikace probíhá boj mezi požadavky jazyka a požadavky přijatého versifikačního systému. Podle autorova názoru probíhá vývoj ve vlnách a celkově vytváří jakousi sinusoidu. V počáteční fázi je tendence k přísnému dodržování pravidel, postupně však pravidla začnou omezovat možnosti jazyka a versifikační schéma se uvolňuje. Jako příklad je mj. uveden vývoj českého verše v 19. století. – 5. Během vývoje veršových forem existuje stálý kontakt mezi literární a lidovou kulturou a dochází k neustálému oběhu veršových forem. Gasparov tedy pozoruje určité prolínání externěkontakto- a interněkontak-

tových vlivů i vlastního imanentního vývoje veršových struktur. V závěrech naznačuje i jisté desideratum, dodejme, že obtížně splnitelné, totiž že k historii veršových forem by bylo třeba ještě doplnit dějiny stylistických postupů a dějiny témat a motivů, abychom získali „bohatý obraz dynamiky literárního procesu – historickou poetiku evropské kultury“ (s. 351).

Jednotlivé kapitoly jsou na konci knihy doplněny statistickými tabulkami, bibliografií a rejstříky (předmětný, jmenný a rejstřík meter). Bibliografie je poměrně stručná, uvedeny jsou převážně práce publikované do 80. let. Z pozdější doby jsou to téměř výlučně práce ruských autorů.

Přestože cesta této knihy k českému čtenáři byla poměrně dlouhá (po vydání původní ruské verze vyšel v r. 1983 italský a v r. 1986 anglický překlad), dá se v tomto případě mluvit o štěstí, protože překladatelé tak měli možnost vycházet z druhého, autorem ještě přepracovaného vydání z r. 2003. Zásluha iniciátorů i překladatelů je nepřehlédnutelná. Jak je uvedeno v ediční poznámce, přihlíželi i k prvnímu vydání a překladům. Nebylo jednoduché vyrovnat se s terminologicky složitým textem, mohli ovšem využít překladatelských zkušeností i odborných versologických znalostí (R. Ibrahim jich má zcela určitě dostatek). Rozvažování bylo nutné při volbě vlastní úpravy. Týká se to zejména rozhodnutí nepřekládat citované verše, ale i dohledávání citací či drobných textových úprav. Řešení, která zvolili, jsou kvalifikovaná a oprávněná.

Eva Kuťáková (Praha)

PAUL CARTLEDGE, *Sparta. Heroická historie*. Přel. JARKA STUČHLÍKOVÁ. Praha: Academia 2012. 277 s.

Britský historik P. Cartledge se v řadě svých odborných studií zabýval různými aspekty dějin Sparty i novodobou reflexí spartského státu. Své důkladné znalosti této problematiky se rozhodl zúročit v práci, která je dle jeho vlastních slov (s. 10) určena širší čtenářské obci, a to proto, že starověká Sparta je hodna i v dnešní době pozornosti, neboť právě Spartané se nemalou měrou zasloužili o záchranu Řecku v bojích proti Peršanům. Tím přispěli k uchování řecké civilizace v té podobě, která se stala základem naší západoevropské kultury. Autor zdůrazňuje nutnost ochrany této západní tradice, a to s odkazem na události 11. září 2001, které v době anglického vydání práce (2002) byly velmi čerstvou vzpomínkou.

Kniha podává celkový přehled o spartských dějinách a společnosti, větší pozornost je ovšem věnována politickým a vojenským událostem, které jsou zasazeny do širšího celofeckého kontextu; o politických institucích, neplnoprávném obyvatelstvu (perioikové, heilóti), hospodářských poměrech, náboženství, výchově, vojenství apod. píše autor jen poměrně stručně, zato se relativně důkladně zabývá postavením spartských žen. V úvodu se čtenář může seznámit s celkovým přehledem obsahu knihy a s hlavními tématy, jimiž se autor zabývá ve vlastním výkladu. Ten je rozdělen do tří částí, v nichž autor v chronologickém sledu líčí spartské dějiny, a to od dávných událostí doby bronzové, které patří spíše do říše bájí, až po dobu císaře Augusta. Jak autor sám uvádí (s. 13), za nejdůležitější období spartských dějin pokládá klasicistickou dobu, a věnuje jí proto největší pozornost. Vlastní chronologický výklad spartské historie prokládá medailony, které čtenáři přibližují významné osobnosti spartských dějin (i některých žen) a doplňují hlavní tok výkladu o mnohé zajímavé detaily, které činí obraz minulosti plastičtější a živější. Je ovšem přirozené, že se některé údaje v životopisech a v přehledném výkladu opakují.

V první části knihy, nazvané „Jdi a řekni Sparfanům!“, vypráví stručně o spartském dávnověku v mykénské době (zvláště si všímá bájné Heleny) a posléze zejména o archaickém období, přičemž se zaměřuje zvláště na Lykúrge a společenské uspořádání, které antická tradice spojovala s jeho jménem. Co se týče politických událostí, soustřeďuje se především až na dobu přelomu 6. a 5. století př. Kr., pro niž je k dispozici již více spolehlivějších zpráv než pro předešlá staletí. V závěrečné kapitole první části pak P. Cartledge zkoumá spartský podíl na řeckém vítězství ve válkách proti perské říši a snaží se dokázat, že právě Sparťané měli největší zásluhu na odražení perského útoku. Druhou část své knihy nazval autor „Spartský mýtus“ a přibližuje v ní čtenářům spartskou historii v 5. století př. Kr., tedy především události, které vedly k růstu napětí mezi Spartou a Athénami a posléze k peloponnéské válce, již nazývá ze spartského pohledu „athénskou válkou“. V prostřední ze tří kapitol této části přerušuje své líčení politického a vojenského dění a seznamuje čtenáře s postavením žen ve spartské společnosti, mj. s jejich úlohou v náboženském životě obce. Třetí část knihy nese název „Zmrzačené království“. Autor v ní nejprve popisuje vrchol spartské moci v období tzv. spartské hegemonie v letech 404 až 371, strmý pád po katastrofální porážce v bitvě u Leukter i snahy o stabilizaci vnitřních poměrů a obnovu mocenského postavení v době helénismu. V závěrečné kapitole této části pak ukazuje, v jakých podobách se utvářela tradice o slavné spartské minulosti v antice a evropském novověku počínaje renesancí, a to přede-

vším na příkladu statečného odporu krále Leónida a jeho bojovníků u Thermopyl. Autorovu snahu ukázat spartskou minulost v souvislostech jejího pojmání v dalších staletích dokládá i „Dodatek“, v němž jej dobová britská diskuse o zákazu lovu na lišku podnítila k úvahám o významu lovu v antickém Řecku a na jejich základě k zamyšlením nad rozdíly mezi starými Řeky a naší dnešní dobou.

O tom, že kniha není přísně vědeckou prací, svědčí i rozsah poznámek, které převážně pouze odkazují na původ citovaných míst z antických autorů. Vlastní text doplňují časový přehled důležitých událostí, výběrová bibliografie takřka výhradně anglicky psaných studií (doplněná v českém překladu přehledem českých překladů antických autorů, z nichž pocházejí citace), rejstříky míst a osob a dvě mapky, z nichž je jedna převzata z *Encyklopedie antiky*. Doslov k českému překladu napsal Vlastimil Drbal a přiblížil v něm nejen osobu autora knihy a jeho vědeckou tvorbu, ale také připomněl význam díla Pavla Olivy a Victora Ehrenberga pro poznání spartské historie.

Překlad knihy P. Cartledge je nesporně vítaným obohacením v češtině dostupných prací o dějinách antického Řecku, neboť přináší souhrnný přehled historického vývoje spartského státu a rovněž informuje o různých aspektech života ve Spartě. Doplnuje tak česky publikované studie P. Olivy věnované tomuto tématu – jejich přehled je v knize uveden na s. 260 n., kde však chybí jeho základní monografie *Sparta a její sociální problémy* z roku 1971, uvedená ovšem v doslovu na s. 251. Je proto třeba litovat, že v textu nalezneme některé nejasné formulace a tvrzení, která jsou ve vzájemném rozporu. Na s. 58 např. stojí, že Sparta zorganizovala peloponnéský spolek někdy kolem roku 500 jako reakci na nepřítelství s Athénami, ale na s. 65 se dočteme, že se tento spolek „počal utvářet někdy kolem poloviny 6. století, ale trvalo dalších padesát let, než byl opravdu dobře institucionálně upevněn“. Do bitvy u Plataj v roce 479 údajně Sparťané poslali hoplítskou armádu „o pěti tisících mužů“, která „měla šíři šesti set fýl“ (s. 52). Hérodotos (IX,28) však uvádí, že spartský kontingent čítal 10 000 těžkooděnců (5 000 spartských občanů a stejný počet perioiků) a 35 000 lehkooděnců z řad heilótů. Další zavádějící formulaci nalezneme na s. 150, kde se píše, že peloponnéská válka „skončila až po sedmadvaceti letech, kdy Sparťané z finančních důvodů požádali o pomoc ... Peršany“, či na s. 195: „Po porážce u Leukter Sparťané v letech 405-367 vstoupili dobrovolně do spojenectví se syrakúským tyranem Dionýsiem I.“ Jako poslední příklad uveďme to, že Démétrios Poliorkétés je označen za Kassandrova syna (s. 203), ačkoli jeho otcem byl dle převažující tradice Antigonos. Tyto i některé další sporné formulace jdou nejspíše na vrub překladatelky a odborného posuzovatele překladu V. Drbala. O jejich malé pečli-

vosti svědčí i nepřesnosti v přejímání citací z českých překladů antických autorů (kupř. na s. 50 z Plútarchova životopisu Lykúrge), záměny zeměpisných a osobních jmen (např. na s. 30 je město Messéné označeno jako Messénie, na s. 85 je z Alkmána Alkmaíón), nesprávné skloňování řeckých jmen (s. 78 Eleusidy místo Eleusíny, s. 212 Nabisovi, ale správně s. 214 Nabida aj.) či nesprávné délky vokálů (s. 18 Kastórovi, s. 27 Aigospotámoi v Hellespontu aj.).

I vzdor relativně hojným nedostatkům českého překladu může kniha českému čtenáři přinést mnohé cenné poučení o nejrůznějších stránkách života spartské společnosti, neboť její autor na základě důkladných znalostí dané problematiky dokázal nejen vytvořit ucelený a plastický obraz vzdálené minulosti, ale také ukázat v jakých podobách byl tento obraz reflektován v dalších staletích vývoje západoevropské civilizace.

Jan Souček (Praha)

MARY T. BOATWRIGHT – DANIEL J. GARGOLA – RICHARD J. A. ALBERT, *Dějiny římské říše (od nejrannějších časů po Konstantina Velikého)*. Přeložili LADISLAV STANČO a JAN KYSELA. Praha: Grada Publishing 2012. 530 s.

Autory této sympatické publikace jsou vysokoškolští učitelé, kteří působí na školách v Severní Karolíně (USA) a otevřeně se přiznávají ke svému respektu vůči historickému a civilizačnímu výkonu Římanů, ba přímo k „okouzlení Římany a jejich dějinami“, pro něž doufají získat i mladší generace čtenářů (viz dedikace). Budiž řečeno rovnou, že i když místy jejich výkladem skutečně prosvítají jejich sympatie pro Římany (např. v jejich oprávněné relativizaci římské expanze poukazem na „plány těch druhých“, které mohly Římany k válkám provokovat), autorům se vesměs daří zachovávat objektivitu výkladu a postihnout události i jednající osobnosti v kriticky prezentovaných dobových souvislostech. Soudě podle předmluvy, autoři zaměřují svůj výklad „na čtenáře, který sice nemá žádné předběžné znalosti o dějinách Říma, ale rád by získal něco víc než jen povrchní úvod do této problematiky“ (s. 11 n.); tento cíl naplňují naprosto důsledně jednak tím, že výklad skutečně začínají od italské „kolébky“ Říma a sledují pak jeho politický, institucionální, sociální i kulturní (v širokém smyslu slova) vývoj od doby královské, přes slavnou a zároveň velmi bolestivou éru republiky až po dobu císařství, do počátku 4. století po Kr. Jejich výklad končí časově uprostřed vlády Kon-

stantina Velikého (v roce 324), což lze pokládat za poměrně velký nedostatek, navíc i proto, že toto „useknutí“ významné koncové doby římských dějin v podstatě ničím neodůvodňují. Autoři ve své předmluvě hovoří (poněkud nadneseně) o výjimečnosti své knihy, která spočívá „v syntéze vývoje římského státu a jeho expanze od nejstarších počátků“ a v tom, že „kromě zaměření na dějiny římské politiky a římských institucí se věnuje i dějinám kulturním, sociálním, hospodářským i jiným“. Zde musím konstatovat, že pokud jde o kulturní dějiny Říma, věnují se autoři kultuře povýtce v úzkém sepětí se společenskou situací jednotlivých období, což čtenáři nedává příliš možností ke sledování vývoje v jednotlivých oblastech kultury. Navíc, pokud jde o římskou literaturu či výtvarné umění, nedoví se čtenář prakticky nic konkrétního: literatuře konce republiky a augustovské doby jsou věnovány dvě (!) stránky (s. 317-319), celé stříbrné období není zohledněno vůbec. Nicméně na druhé straně čtenář nejde v knize velmi kvalitní informace, v nichž se kultura prolíná s jinými aspekty římského života: společnost, materiální život, náboženství, římská a provinciální kultura, postavení žen, vzdělanost, právo a občanství atd. Celkově lze obecně říci, že co v knize je, je kvalitní a spolehlivé; leccos ovšem v knize bohužel chybí.

Text je organizován do třinácti kapitol, z nichž první je věnována předřímské, rané Itálii; autoři tu bohatě využívají výsledky nejnovějších archeologických výzkumů a sledují především vývojový přechod k městským státům, počátky písma a vznik společenských elit. Úvahy o monumentální architektuře měst v tomto raném období se zdají být přece jen příliš optimistické. Kapitoly 2.-8. jsou věnovány období republiky; výklad v nich vyváženě sleduje vnitřní vývoj římské společnosti a roli válek, vývoj institucí, vytváření a proměnu společenských vrstev a pochopitelně v chronologickém sledu jednotlivé události, z nichž pak jsou (od 2. století př. Kr.) „vyjímány“ jednotlivé osobnosti představované v zajímavě (a čtivě) zpracovaných medailoncích (např. pojednání o Scipionovi Aemilianovi a Sullovi jsou skvělá). V kapitolách 9.-13. je čtenář prováděn proměnami římského světa od Augustova zřízení principátu až po 4. stol. po Kr. Výklad je tu v zásadě soustředěn na informace o dynastiích a působnosti jednotlivých císařů, v centru pozornosti je nyní už teritorium celé římské říše a sledují se především aspekty administrativní, hospodářské, vojsko, postavení měst, intelektuální život, říšská náboženství a císařský kult, římské občanství a konec jeho exkluzivity. Vyzdvihnout je třeba čtenářsky velice přístupné pojednání krize 3. století po Kr. a Diocletianova působení jako tvůrce tetrarchie a dominátu. V úvodu každé kapitoly jsou informace o pramenech k jednotlivým obdobím, knize však chybí alespoň výběrový soupis odborné či popularizační literatury.

Celkový příznivý dojem, který výklad obsažený v této publikaci vzbuzuje, je přece jen na některých místech (není jich naštěstí mnoho) narušován chybnými nebo přinejmenším diskutabilními údaji, které se často týkají detailů spíše než hlavních informací. Při tom nelze vždy jednoznačně posoudit, zda jde o záležitosti originálu nebo o chybné převody složitějších anglických formulací do češtiny. Tak např. na s. 59 se v souvislosti s římskými tribuemi (*tribus*) hovoří o kmenech, aniž se diferencuje, že v dřívějším významu šlo (snad) o kmeny, v novějším (serviovském) ale o územní okresy. Tvzení, že „římscí občané nyní náleželi ke dvěma tribuím odlišných kmenových systémů“, je nesmyslné. Na s. 77: tribuny lidu nelze nazvat „nižšími úředníky“, protože nepatřili do hierarchie ostatních státních úřadů; na následující straně 78 je hned několik chybných či nejasných informací: o cenzorech se tvrdí, že zvolení kandidáti „pak zastávali úřad postupně, každý asi osmnáct měsíců“ (cenzori byli voleni jednou za pět let a vždy v páru úřadovali 18 měsíců); o městských tribuích se hovoří jako o prestižnějších vůči venkovským (bylo to naopak); jeden konzul prý nemohl zakročít (*intercessio*) proti druhému (mohl, pokud se ve sporném případě nedohodli). S. 110: naprosto nedůvěryhodná je suma 300 tun (!) stříbra, kterou měl dostat Pyrrhos z chrámu v Lokrech; snad šlo o talenty? S. 128: Hasdrubal byl Hamilkarův zeť, ne adoptivní syn; s. 133/135: Massalia měla spojenecké styky s Římem už od 4. stol. př. Kr. Na s. 145 se uvádí, že Římané r. 229 př. Kr. vedli válku proti ilyrskému vládci; ve skutečnosti vládla královna Teuta. S. 241: Ciceronův kariérní úspěch ve volbě na konzula byl prý nečekaný nejen proto, že byl *homo novus*, ale také že na sebe dosud neupozornil jako vojevůdce – málokdo před konzulátem se mohl takto osvědčit; není pravda, že „teprve před třiceti lety dosáhl první *homo novus* na konzulát“, třicet let před Ciceronem byl konzulem zatím poslední *homo novus*. Na téže straně je třeba upravit, že agrární komise na základě Rullova návrhu měla mít deset členů (*decemviri*). Na s. 242 se o Caesarově druhé manželce Pompeie uvádí, že byla pravnučkou Sullovou – byla vnučkou. Na s. 389 je poněkud divná informace, že učitelé byli osvobozeni od povinnosti ubytovat vojenské jednotky (?); na s. 399 se hovoří o Traianově podrobení bohaté nabatejské Arábie (*Arabia Petraea*); nešlo ovšem o válečné dobytí země; její bohatství, které je na místě jmenováno, spočívalo tom, že země byla konečnou karavanních cest z Jemenu. Na s. 470 se s přílišnou jistotou hovoří k r. 260 (v tisku je omylem 206) o „ostudném zajetí a popravě císaře Valeriana sásánovským králem Šápúrem I.“; jistotu máme jen o jeho zajetí.

Je potěšující (při zkušenostech s řadou jiných překladových publikací), že oba překladatelé, Ladislav Stančo a Jan Kysela, přistoupili ke své práci sku-

tečně zodpovědně a předali (spolu s dobrou nakladatelskou redakcí) čtenářům českou verzi ve skutečně vysoké kvalitě, a to nejen pokud jde o jazykovou formu a čtivost, ale i pokud jde o základní odbornou solidnost. Tento celkový můj dojem, který prostě konstatuji, aniž ho musím více rozvíjet, zůstává v platnosti, i když i zde mohu poukázat na některé „skvrny“, které jej mírně relativizují. V textu zůstaly doklady zápasu překladatelů (nevyklučují, že možná i autorů) s římskými jmény a se skloňováním latinských termínů v češtině (problém, který angličtina nemá), někdy jde ovšem jen o nemilá přehlédnutí. Tak na s. 78 má být Lex Hortensia, na s. 110 má být Curius Dentatus (ne Curtius); na s. 113, 147 (3×), 149 má být Flamininus (Flaminius byl jiný politik), na s. 204 má být Sulpicius, na s. 244 Porcius Cato (ne Portius). Na s. 295 má být měsíc *quintilis* (ne *quintilius*); na s. 395 *tribunicia potestas* (ne *tribunitia*). Pokud jde o přepis latinských termínů do češtiny, narážíme opět na nešťastné *fórum*, naštěstí ne ve spojení Forum Romanum (ale srov. s. 280: Forum Iulium severně od Římského fóra!). Pokud jde o skloňování latinských termínů, je jistě možno (či nutno) přijmout např. užívané genitivy pontifika maxima, populu Romanu, Campu Martiu, Jupitera Optima Maxima, i když někdy je lépe neskloňovat nebo uvést český ekvivalent. Chybný je genitiv *flamena* na s. 88 a 91, nepřijatelný *homina nova* na s. 240, stejně jako mylný tvar „liktor *s fasciemi*“ v popisku k obrázku na s. 383. Z věcného aspektu překladu bych uvedl nevyhovující případy: na s. 69 spojení „magistrátské úřady“ je nešikovný pleonasmus; na s. 72 vojenští tribunové (ne tribunové vojáků); na s. 147 foinický mír: nutno napsat „mír z Foiniké“; na s. 150 *negotiatores* byli přece jen spíše podnikatelé než podnikavci; na s. 242 a 267 bych překládal *senatusconsultum ultimum* (SCU) spíše jako „krajní (tj. krizové) usnesení senátu“, než „konečné usnesení“; na s. 390: „obvinění z *maiestas*“ je v českém kontextu nejasné, lépe obvinění z urážky majestátu; na s. 442: „táborová matka“ mi nepřipadá jako příliš čestný titul pro Julii Domnu; spíše Matka táborů.

V knize je množství ilustrací, užitečných mapek, v „rámečcích“ jsou uváděny vybrané texty z autorů nebo nápisů, které mají blíže dokumentovat vykládaný historický kontext. I zde ovšem nacházíme některá nedopatření, např. v malé galerii portrétů na s. 314 jsou zaměněny texty k portrétu b (Pompeius) a c (Cicero), u mapek není vždy důsledný převod popisek z angličtiny do češtiny, u mapky 12 (s. 430/431) nesouhlasí titulky s realitou mapy. K výbavě knihy v závěru patří tabulkový přehled hlavních událostí, slovníček základních pojmů a jmenný rejstřík.

Václav Marek (Praha)

ANTHONY A. BARRETT (vyd.), *Životy císařů*. Z angl. originálu, který vyšel v roce 2008 v nakladatelství Blackwell Publishing Ltd., přeložila MARKÉTA BAUEROVÁ, překlad označených řeckých a latinských originálů IVAN PRCHLÍK. Praha: Academia 2012. 450 s.

V poslední době vychází poměrně hodně životopisných knih (odborných i popularizujících) o římských císařích a recenzovaná kniha tuto řadu doplňuje. Americký profesor a editor recenzovaného svazku, Anthony A. Barret, se v úvodu přiklání k těm názorům, které přiznávají významným historickým osobnostem možnost „za určitých okolností ovlivnit – nebo přímo určovat – směr dějin“ (s. 8). A protože studium životů římských císařů považuje pro zájemce o dějiny za velmi prospěšné, neváhá řadu císařských životopisů, jež v poslední době zavalují trh, rozšířit o výběr dvanácti římských císařů jako v antickém Suetoniově souboru; na rozdíl od Suetoniových biografii však řadu zahazuje Augustus, nikoli Caesar, nejsou zde tři císaři let 68–69, chybí i císařští bratři Titus a Domitianus, do souboru je naopak zařazen Hadrianus, Marcus Aurelius, Septimius Severus, Diocletianus, Constantinus a jako poslední vystupuje Iustinianus. A protože si systém římského císařství vlastně až do konce zachoval podstatu augustovské inovace, tj. skloubení republikánských a monarchických prvků v administrativě státu, neváhá o něm Barrett již ve svém úvodním slově čtenáře poučit – to bude ona pomyslná červená nit, která propojí všechny příspěvky.

Kniha je určena laické veřejnosti, neoborníkům, je však předkládána odborníky na slovo vzatými. Na rozdíl od antického spisovatele podrobují současní historici veškerá dávná svědectví, s kterými pracují, hluboké analýze a hledají za nimi objektivní pravdu: to vše v kontextu doby a s porozuměním tehdejšímu světu. Všichni se dlouhodobě věnují zkoumání právě toho konkrétního císaře, jehož životopis nacházíme v recenzované publikaci. V přístupu ke zpracování životopisu není uplatněna naprostá jednodušnost, ale snad to není na škodu. Čtenář si přesto dokáže udělat obrázek o jednotlivých císařích i o římské říši císařského období jako celku.

Hned první biografie souboru – život Augustův – pochází z pera významného německého badatele v oboru antických dějin, zejména římského císařství, raného křesťanství a latinské epigrafiky, jež je znám i české laické veřejnosti, WERNERA ECKA. V roce 2004 totiž vyšla v nakladatelství Vyšehrad jeho stručná monografie s titulem *Augustus a jeho doba*.¹ I tato práce o necelých 100 stranách (k nimž je v českém vydání připojena Augustova oslava sebe sama – *Činy božského Augusta*, v překladu Julie Novákové) je určena

laické veřejnosti. Eckova biografie Augusta v recenzovaném souboru je ještě hutnější (s. 14-51). Kromě tiskařského (počítačového) šotka, který se vloudil na s. 19, kde se říká: „Spojencství mezi dvěma hlavními členy triumvirátu, Octavianem a Augustem...“, správně samozřejmě „Octavianem a Antoniem“, je Augustův životopis vědecky podložený a přesvědčivý i s hypotézami, jež zde jsou vysloveny. Císař z Eckova hodnocení vychází jako člověk dvou tváří, které si ovšem nasadil chronologicky po sobě (do r. 27 př. Kr. jako rozhodný a krutý bojovník o politickou moc a po r. 27 př. Kr. jako člověk politicky rozvážený a mírotvorný, v podstatě takový, jakým se sám Augustus chtěl budoucím pokolením uchovat v paměti). Eck píše s nadhledem, každý fakt z Augustova života zasazuje do kontextu nejen římského, ale i celého tehdy známého světa; zároveň píše velmi čtivě. Protože v tomto příspěvku uchopil Eck Augustův život z trochu jiného pohledu než ve vyšehradské monografii, vyplatí se čtenáři přečíst si obě do češtiny přeložené práce.

Není třeba u všech autorů poukazovat na jejich odbornost dokládáním jejich publikační činnosti; jejich stručnou charakteristiku najde čtenář na s. 388-390. Životopis císaře Tiberia (s. 52-80) je zde v podání a interpretaci ROGERA ROWEHO, život Caliguly zpracoval editor tohoto svazku, ANTHONY A. BARRETT (s. 81-108), život Claudiův sepsala DONNA W. HURLEYOVÁ (s. 109-138), Neronův MIRIAM T. GRIFFINOVÁ (s. 139-169), Vespasianův BARBARA LEVICKOVÁ (s. 170-200), Hadrianův MARY T. BOATWRIGHTOVÁ (s. 201-233), život Marka Aurelia ANTHONY R. BIRLEY (s. 234-264), Septimia Severa DAVID POTTER (s. 265-292), život Diocletianův SIMON CORCORAN (s. 293-328), Constantinův NOEL LENSKI (s. 329-357) a Iustinianův JAMES ALLAN EVANS (s. 358-386).

Zajímavé je sledovat biografii šíleného (?) Caliguly. Jedna část odborníků je přesvědčena, že to opravdu byl šílenec (např. Arthur Ferill), jiná, že jde o zdravého, inteligentního, ale morálně naprosto pokřiveného jedince (např. John Percy Vyvian Dacre Balsdon, Aloys Winterling). Ke druhé skupině se přiklání i A. A. Barrett v recenzované eseji (již ve své monografii *Caligula: The Corruption of Power*. B. T. Batsford Ltd. 1989), byť s jistými modifikacemi: „Pravda zřejmě leží někde uprostřed. Caligula byl exhibicionista, arogantní, nezodpovědný, bez zájmu a úcty k názorům druhých, absolutně sebestředný jedinec, bez vyvinutého smyslu pro morální odpovědnost. K vládnutí

¹ Překlad originálu z roku 1998 VLASTIMIL DRBAL. Po tomto datu byla Eckova kniha vydána v přehlédnutém 5. vydání roku 2009, což svědčí o svědomitosti autora, který tak může dostat požadavkům na co nejaktuálnější informace a úvahy.

neměl žádné předpoklady ani průpravu. Následkem toho byla jeho vláda opravdovou katastrofou, ale pravděpodobně spíše katastrofou neschopného egoisty než šilence“ (s. 88). Barrett se na různé literární zprávy o císaři dívá vždy velmi prozaicky a velmi kriticky a konfrontuje je s numismatickým a jiným materiálem, aby podpořil svou představu zdravého císaře. Nezabývá se otázkou, proč měl Caligula tak extravagantní charakter, jakou roli hrálo jeho dětství, výchova, pobyt s Tiberiem na Capri; vidí ovšem velmi ostře římskou společnost, chování jednotlivců i skupin v době Caligulovy vlády, a z toho přesvědčivě vyvozuje své závěry.

Jak již bylo řečeno, kniha je určena neoborníkům, nicméně poznámkový aparát a seznam literatury za každou esejí naznačuje, že je určena takovým zájemcům, kteří mají o dějiny římského císařství hlubší zájem a popř. si chtějí přečíst i další díla. V českém vydání však mohly být doplněny publikace v češtině. Také stručný glosář terminologie římského císařství (s. 391-398), seznam zkratk (s. 399-404), literatury (s. 405-413), použitých překladů (s. 414-415), časový přehled císařů s daty jejich vlády (ale nikoli všech císařů!, s. 416-417), genealogické tabulky (s. 419-422) a mapy (s. 424-426) ukazují na to, že kniha je sice určena neoborníkům, ale nikoli jen zběžným, povrchním čtenářům, kteří o římském císařství nic nevědí. Publikace je uzavřena ediční poznámkou (s. 427-431) a nezbytnými rejstříky (432-450).

Jedna technická poznámka na konec: pravděpodobně z finančních důvodů zvolili vydavatelé českého překladu menší písmo, než je obvyklé. Pro čtenáře to ovšem nemusí být zrovna příjemné.

Jana Kepartová (Praha)

KONSTANTINOS TSIVOS, *Řecká emigrace v Československu (1948-1968) – od jednoho rozštěpení ke druhému.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd 2011. 277 s.

Kostas Tsivos ve své knize *Řecká emigrace v Československu* otevírá problematiku etnických menšin žijících na území České republiky, které se v posledních letech stávají stále častěji předmětem výzkumu širokého spektra humanitních věd. Tsivosova práce je v tomto směru ryze historická, založená především na analýze archivních zdrojů z českých a řeckých archivů. Objektem jeho bádání se stala velmi specifická menšina, a sice řečtí uprchlíci,

kteří do Československa přišli v kontextu počínajícího studenoválečného konfliktu s koncem řecké občanské války a jejichž přítomnost na našem území byla naprosto nová. Tsivos se zabývá zejména tím, jakou měla tato skupina identitu a jaké proměny ji provázely, do jaké míry ji lze označit za politickou emigraci a jakou roli sehrály měnící se politické struktury jak vlastní Komunistické strany Řecka, která oficiálně fungovala pouze na východ od řeckých hranic, tak i proměny politické konstelace uvnitř a vně východního bloku.

Autor se otázce řecké emigrace věnuje již dobře deset let. Svou prací de facto navázal na výzkum předního českého balkanologa, Pavla Hradečného,¹ který dal ještě za svého života významné podněty také pro vznik této monografie. Sám autor pak k tématu publikoval řadu dílčích studií a dílčí výsledky prezentoval na zahraničních konferencích.² Problematika vzniku a formování řecké emigrace v Československu zůstává dosud málo probádaná, kromě již zmiňovaného Pavla Hradečného lze najít pouze několik odborných prací věnujících se této tematice. Ze zahraničních publikací je stěžejní zvláště výzkum Kateriny Tsekou nebo Riki van Boeschoten.³ Z českých prací nutno zmínit především publikaci Antuly Botu a Milana Konečného.⁴

¹ PAVEL HRADEČNÝ, Zdrženlivý internacionalismus. Občanská válka v Řecku a československá materiální pomoc Demokratické armádě Řecka. *Soudobé dějiny*, 2003, 10, č. 1-2, s. 58-92, a zvláště PAVEL HRADEČNÝ, *Řecká komunita v Československu – Její vznik a počáteční vývoj (1948-1954)*, Praha: Studijní materiály Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR 2000.

² KOSTAS TSIVOS, Rok 1968 podle periodika *Agonistis*. Vnitrostranická krize a Pražské jaro v interpretaci listu řeckých politických emigrantů v Československu. *Studia Territorialia: Acta Universitatis Carolinae – Supplementum I*, 2010, 1, s. 25-36. KOSTAS TSIVOS, Makedonská otázka v souvislosti s řeckou občanskou válkou – Slavomakedonci jako součást řecké emigrace v Československu. *Slovanský přehled*, 2009, 3, s. 319-336. KATEŘINA KRÁLOVÁ A KONSTANTINOS TSIVOS, „Všichni do války! Vše pro vítězství!“ Občanská válka a počátky řecké emigrace. In *Vyschly nám slzy... Řečtí uprchlíci v Československu*, KATEŘINA KRÁLOVÁ A KONSTANTINOS TSIVOS. Praha: Dokořán 2012 aj.

³ Za všechny KATERINA TSEKOU, *Ellines politiki prosfyjes stin Anatoliki Evropi (Řečtí političtí uprchlíci ve východní Evropě)*. Athina: Alexandria 2013, LORING M. DANFORTH A RIKI VAN BOESCHOTEN, *Children of the Greek Civil War: Refugees and the Politics of Memory*. Chicago: University of Chicago Press 2011 nebo EFTYCHIA VUTIRA, VASIS DALKAVUKIS, NIKOS MARANTZIDIS A MARIA BONTILA (vyd.), *To oplo parapoda. Oi politiki prosfyjes tu elliniku emfyliu polemu stin Anatoliki Evropi (K noze zbraň. Političtí emigranti řecké občanské války ve východní Evropě)*. Thessaloniki: Ekdisis Panepistimiu Makedonias 2005.

Tato velmi rozsáhlá a hodnotná kniha je však spíše výčtem sebraných archivních dat a faktů, Tsivos k tématu přistupuje podobně jako Hradečný konceptněji.

Ve své knize si klade za cíl přiblížit čtenáři politický život řecké emigrace v letech 1948 až 1968, tedy od jejího příchodu v letech mezi roztržkou Tita se Stalinem a rozštěpením Komunistické strany Řecka na vnitřní a vnější. Oba mezníky podle něj značně ovlivnily identitu řeckých emigrantů, na kterou Tsivos ve své práci klade zvláštní důraz. Autor ovšem nereflktuje jen samotnou emigraci. Nejprve nás seznamuje s příčinami odchodu řeckých občanů z vlasti; občanská válka zůstává v Řecku po léta ožehavým tématem, avšak v českém prostředí je tato událost relativně neznámá. Tsivos se proto v první části své práce věnuje právě tomuto konfliktu, přičemž se opírá o rozsáhlou řeckou a anglickou sekundární literaturu.⁵

V příchodu prvních uprchlíků do Československa v roce 1948, tedy ještě dlouho před koncem občanské války, se jasně odráží také nový geopolitický kurz studené války a vytváření strategických bloků spojený jak s počínající západní politikou zatlačování komunismu, tak i s východní roztržkou mezi Stalinem a Titem. Tsivos výstižně přibližuje, nakolik byl tento konflikt významný pro osud řecké emigrace, jakož i pro změnu politického kurzu Komunistické strany Řecka, která se v tomto sporu připojila na stranu Sovětského svazu. Právě rozhodnutí následovat Moskvu a distancovat se od Bělehradu ovlivnilo osud řeckých uprchlíků, z nichž se v té době několik desítek tisíc nacházelo na území Jugoslávie. Nově však formovalo také vztahy uvnitř

⁴ ANTULA BOTU A MILAN KONEČNÝ, *Řečtí uprchlíci. Kronika řeckého lidu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1948-1989*. Praha: Řecká obec Praha 2005, dále např. KATEŘINA KRÁLOVÁ, *Otázka loajality řecké emigrace v Československu v letech 1948-1968*. *Slovanský přehled*, 2009, 3, s. 341-342. Vedle sekundární literatury bychom měli připomenout také v podstatě vzpomínkové knihy řeckých uprchlíků. Za všechny LYSIMACHOS CHR. PAPANOPULOS, *Děti bouře: Vzpomínky a výpovědi o dětských emigrantech z roku 1948 po padesáti letech*. Praha: Nemesis 1998 nebo GEORGIOS KARADZOS, *Ukradené slunce*. Lomnice nad Popelkou: Studio JB 2004.

⁵ DAVID CLOSE, *The Origins of the Greek Civil War*. London: Longman 1995, MARK MAZOWE, *After the War was Over: Reconstructing the Family, Nation, and State in Greece, 1943-1960*. New Jersey: Princeton University Press 2000, POLYMERIS VOGLIS, *Becoming a Subject: Political Prisoners During the Greek Civil War*. New York: Berghahn Books 2002, STATHIS N. KALYVAS, *The logic of violence in civil war*. Cambridge: Cambridge University Press 2006, nebo GIORGOS MARGARITIS, *Historia tou Ellenikou Emfyliou Polemou 1946-1949*. Athina: Vivliorama 2001.

řecké emigrace, a to zejména mezi její grékofonní a slavofonní složkou, která byla poměrně silná nejen mezi uprchlíky v Jugoslávii, ale také v Československu (viz kapitola 5). Reflexe této tematiky v jedné ucelené práci o řecké emigraci, jak ji přináší Kostas Tsivos, je velmi ojedinělá.

Politické dění uvnitř Komunistické strany Řecka s ohledem na vnější vztahy s KSČ a KSSS je zásadní pro první rozkol mezi řeckými komunisty v roce 1956, ale i pro druhé štěpení strany, k němuž došlo v ovzduší Pražského jara v roce 1968. Těmto rozepřím se Tsivos věnuje nejprve ve třetí kapitole (1956-1968) a později v šesté kapitole (1968). Text opět postihuje jak dění uvnitř Československa, tak jeho mezinárodní kontext, příp. zahraniční události (Taškentské události a sesazení stranického lídra Nikose Zachariadise), které řecké emigranty v Československu bezprostředně ovlivnily. Autor rovněž neopomněl čtenáři přiblížit politický vývoj v Řecku samotném, a to především nástup vojenské junty a její dopad na řecké uprchlíky.

Kromě politických dějin a mezinárodních vztahů se Kostas Tsivos věnuje také každodennosti a komunitnímu životu řeckých uprchlíků v Československu (kapitola 4). Každá kapitola jeho knihy tvoří dobře strukturovaný celek, vnitřně členěný podle dílčích témat, který se drží historické narativní linie. Jisté úskalí ovšem představuje objem a různorodost tematiky, s níž se autor ve své knize vyrovnává. Někdy se zdá, že si svůj koncept drží pouze jednotlivé kapitoly, chybí však kompaktní propojení. Čtenář se tak ocitá jednou v Československu, jindy v Sovětském svazu nebo v Řecku a pohybuje se od komunitní politiky přes politiku elit až k mezinárodním vztahům, od každodennosti k mezinárodním sporům a identitám. Každé z daných témat by přitom mohlo být nosným pojítkem pro celou knihu, resp. optikou, jíž by se dalo téma řecké emigrace nahlížet. Ani tato dílčí výtka však nijak nesnižuje přínos Tsivosovy knihy nejen k výzkumu politické emigrace, ale rovněž v širší perspektivě národnostních menšin na území Československa.

Tsivos dochází k závěru, že pobyt řeckých uprchlíků v Československu pro ně samotné ve srovnání s životem v Řecku často představoval spíše lepší než horší životní zkušenost. Na druhou stranu však emigranti vedli svůj život v uzavřených komunitách. Přestože se později druhá generace přistěhovalců do značné míry integrovala do většinové společnosti, první generace zůstala nezřídka zcela vyloučena. Uvnitř komunity navíc téměř neexistovala hranice mezi soukromým a komunitním životem do značné míry diktovaným komunistickou stranou. Je také zřejmé, že se identita řeckých přistěhovalců i přes jistou míru uzavření do sebe vlivem většinové společnosti značně proměnila, což dosvědčují zejména zkušenosti repatriantů a jejich problémy, jimž museli čelit po návratu do Řecka.

Celý text je opatřen bohatým poznámkovým aparátem, který především odkazuje na použité zdroje. Knihu uzavírá obsáhlý seznam pramenů a literatury, tabulková příloha, krátké shrnutí v anglickém jazyce a jmenný rejstřík. I přes primárně odborný charakter publikace se Kostasi Tsivosovi podařilo napsat čtivou knihu, která jistě osloví nejen badatele, ale i širokou veřejnost.

Kateřina Králová (Praha)